

Література

1. Балл Г.О. Про психічні засади формування готовності до професійної праці // Психолого-педагогічні проблеми професійної освіти: Науково-методичний збірник / Ред. І.А. Зязюна та ін.-К., 1994.-384 с.
2. Линенко А.Ф. Готовність майбутнього вчителя до педагогічної діяльності // Педагогіка і психологія.-1995.- №1.-С. 125-132.
3. Левчук З.С. Формирование готовности к профессиональному творчеству у студентов педуза: Автореф. дис. ... канд. пед. наук.- Минск, 1992.- 19 с.
4. Мойсесенко Л.Д. Про психічну готовність студентів технічного вузу до використання ЕОМ // Педагогіка і психологія, 1997.- №3.- С. 156-161.

УДК 37.011.32
І.В. Герасимова

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПЕРШОКУРСНИКІВ В ПЕРІОД ЇХ АДАПТАЦІЇ ДО УМОВ НАВЧАННЯ У ВНЗ

Людська поведінка соціальна за своєю суттю — вона формується та реалізується в суспільстві. Поведінка особистості відображає об'єктивні закономірності середовища, яке її оточує. Соціальне оточення впливає на формування якостей особистості, і цей набір якостей та характеристик дає змогу людині виконувати певні соціальні ролі, тобто адаптуватися до певних соціальних умов. Соціальна адаптація — пристосування людини як соціоіндивіда, особистості, до певних норм, вимог, принципів, етикету нового соціального середовища у відповідності з вимогами цього середовища, а також з урахуванням особистістю своїх власних індивідуальних якостей, особливостей психіки з метою пристосування під ті умови та вимоги соціального середовища, що виникають в процесі комунікації, в інтересобістисних сферах. Проблема соціально-психологічної адаптації особистості в різні роки займалися представники багатьох галузей науки — це філософи, психологи, педагоги і фізіологи. З точки зору соціалізації особистості соціально-психологічна адаптація розглядається І. Бехом, І. Коном, Н. Максимовою, А. Мудриком, І. Зверсовою та ін.

Завданням дослідження є виявлення значимих для процесу адаптації індивідуальних характеристик особистості студента та визначення їх впливу на процес становлення молодого спеціаліста. Необхідною умовою успішної діяльності студента є засвоєння нових для нього особливостей навчання у ВНЗ, що усуває відчуття внутрішнього дискомфорту і блокує можливість конфлікту із середовищем. Соціально-психологічна адаптація включає: 1) реалізацію механізму взаємодії особистості із мікросередовищем шляхом певного пристосування до неї через спілкування, поведінку, діяльність; 2) засвоєння норм, моральних цінностей найближчого позитивного соціального оточення шляхом їх раціонального усвідомлення або шляхом інтеріоризації; 3) досягнення стану адаптивності суб'єкта шляхом встановлення динамічної рівноваги між його особистісними установками та очікуваннями середовища при наявності контролю з його боку. Процес соціалізації молоді відбувається під впливом оточення в широкому розумінні (весь комплекс соціальних, економічних і культурних умов життя) — макросередовища і під впливом найближчого оточення, в якому безпосередньо відбувається процес формування особистості (сі-

м'я, студентська група, компанія) – мікросередовища. Впродовж початкових курсів складається студентський колектив, виробляється навички й уміння раціональної організації розумової діяльності, виробляється оптимальний режим праці, дозволя і побуту, встановлюється система роботи із самоосвіти і самовиховання професійно значимих якостей особистості. Адаптація протікає на декількох рівнях: пристосування до нової системи навчання, до зміни режиму праці і відпочинку, до входження в студентський колектив. Цей процес супроводжується істотною перебудовою життя студента їх психічних та фізіологічних станів. Різка зміна багаторічного, звичного робочого стереотипу, основу якого складає динамічний стереотип, відкритий І.П. Павловим [3], іноді призводить до нервових зривів і стресових реакцій. Через це період адаптації, пов'язаний зі зломом колишніх стереотипів, може обумовити зниження успішності, труднощі в спілкуванні. У одних студентів вироблення нового стереотипу проходить ривками, в інших – плавно. Безсумнівно, особливості цієї перебудови пов'язані з характеристиками типу вищої нервової діяльності, однак соціальні фактори мають тут вирішальне значення.

У процесі адаптації першокурсників до умов навчання у ВНЗ виділяються наступні проблеми: негативні переживання, пов'язані із відходом учорашніх школярів від шкільного колективу з його звичними взаєминами, невизначеність мотивації вибору професії, недостатня психологічна підготовка до неї; невміння здійснювати психологічне саморегулювання поведінки і діяльності, що посилюється відсутністю повсякденного контролю вчителів; пошук оптимального режиму праці і відпочинку в нових умовах; налагодження побуту і самообслуговування, особливо при переході з домашніх умов у гуртожиток; відсутність навичок самостійної роботи, невміння конспектувати, працювати з першоджерелами, каталогами. Усі ці труднощі різні за своїм походженням. Одні з них об'єктивно неминучі, інші носять індивідуальний характер і пов'язані зі слабкою підготовкою.

Для вироблення тактики і стратегії, що забезпечують оптимальну адаптацію студента до умов навчання у ВНЗ, важливо знати життєві плани й інтереси першокурсника, систему домінуючих мотивів, рівень домагань, самооцінку, здатність до свідомої регуляції поведінки, тощо. Дані психодіагностики необхідні куратору, працівникам психологічної служби навчального закладу і самому студентові. Однак спеціаліста занять у ВНЗ така, що у куратора групи або курсу менше можливостей безперервного спілкування зі студентом, ніж у класного керівника і вчителів школи з учнем. Викладач, який читає лекцію, не може враховувати індивідуальний темп засвоєння кожного студента, здатність кожного до аналізу і синтезу, рівень розвитку мислення. Викладачам важко помітити зміни психічних станів студента у стресових ситуаціях (залік або іспит) тому, що нема з чим порівняти – слухаючи лекцію, студент "розчинений" у загальній масі аудиторії. Не дивно, що багато студентів-першокурсників, які відчували ще вчора увагу й опіку шкільних учителів, в умовах ВНЗ спочатку почувають себе дискомфортно. Нові умови діяльності їх у ВНЗ – це якісно нова система відносин відповідальної залежності, де на перший план виступає необхідність самостійної регуляції своєї поведінки, наявність тих ступенів свободи в організації своїх занять і побуту, що були їм недоступні. Наприклад: першого року навчання біля третини студентів усе ще не можуть повною мірою включитися в навчальний процес. Це має свої психологічні підстави. Школяру, що виробив стереотип режиму навчальної діяльності на уроці, доводиться з перших

днів у ВНЗ переборювати його. Недостатня увага до вироблення продуктивного стилю мислення у школярів призводить до того, що навчальний процес у вищому навчальному закладі змушений спиратися на репродуктивне мислення першокурсників. Це не дає можливості приймати оптимальні рішення в нестандартних ситуаціях і легко адаптуватися в мінливих умовах діяльності [2].

Соціально-психологічна адаптація — це засвоєння молодого людиною норм студентського життя, включення її в систему міжособистісних відносин групи. Цей процес пов'язаний безпосередньо з участю студента в органах самоврядування групи, ВНЗ; факультативах, секціях. Член студентського парламенту, студради, профорг групи, відповідальний за спортивний сектор, санітарно-естетичний стан, культурмасову роботу тощо, — всі ці різновиди суспільне корисної діяльності, до яких залучається студент, сприяють подоланню труднощів соціально-психологічної адаптації, включенню студента у складну систему міжособистісних відносин відповідальної залежності, формуванню активної життєвої позиції, дають навички організатора. Це надає можливість реалізації всіх прав і обов'язків, закладених у соціальних ролях. Адаптація студентів протікає по-різному. Юнаки і дівчата, що мають виробничий стаж, легше і швидше адаптуються до умов студентського життя і побути вчорашні школярі — до академічної роботи [1]. Для кращої адаптації першокурсників до нових умов навчання у ВНЗ доречно організувати систему спеціальних заходів, наприклад: ритуал "Посвята в студенти", читання курсу "Вступ до спеціальності"; виступи у групах провідних викладачів; знайомство з історією навчального закладу і випускниками, які прославили його; організація консультативних пунктів у гуртожитках силами викладачів і студентів-старшокурсників.

Висновки. Отже, адаптація студента до умов навчання у ВНЗ є складним соціально зумовленим явищем, для якого характерна діалектично суперечлива єдність трьох рівнів адаптивної поведінки: біологічного, психологічного та соціального при провідній визначальній ролі останнього. Соціально-психологічна адаптація спричиняється змінами взаємодії студента із навколишнім середовищем. Соціально-психологічна адаптація — це засвоєння молодого людиною норм студентського життя, входження його в систему міжособистісних відносин в групі.

Література

1. Асмолов А.Г. Психология личности. — М.: МГУ, 1990. — 367 с.
2. Кон И.С. В поисках себя. Личность и ее самосознание. — М.: Политгиздат, 1984. — 335 с.
3. Павлов И.П. Ответ физиолога психологам. Собр. соч.: В 14 т. — М.: 1951. — Т.2.

УДК 37.011.32

Н.Є. Герасимови

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТІВ ДО УМОВ НАВЧАННЯ У ВНЗ

При академічному підході до підготовки спеціалістів основна увага акцентувалася на його інтелектуальному розвитку та озброєнні стандартними знаннями

Ролі гармонійному поєднанню знань та умінь із розвитком особистості й надбанням рефлексивних знань не надавалося. В умовах національного відродження та державотворчих процесів в Україні він виявляється недостатнім для формування творчої особистості спеціаліста, носія високих національних і загальнолюдських цінностей, гуманістичних переконань. Розвиток особистості в процесі адаптації викликає зміни її інтересів, поглядів, ціннісних орієнтацій, життєвих планів, ідеалів, домінуючих мотивів, тобто суб'єктивних відношень до різних сторін життя. Адаптація особистості студента відбувається в колективі (групі, факультеті) і через колектив. У цьому випадку особливий інтерес викликає початкова стадія адаптації в новому соціальному середовищі. Адаптація в колективі виступає необхідною умовою продуктивної соціальної активності, самовизначення особистості, розвитку індивідуальності студента. Різні аспекти вдосконалення процесу підготовки майбутніх спеціалістів в умовах навчання у вищих навчальних закладах були предметом вивчення Н.В. Кузьміної, О.В. Киричука, І.А. Зязюна, А.К. Маркова, О.Г. Мороза, О.Б. Орлова, С.В. Кондратьєва, Г.В. Ложкіна, С.Д. Максименка, М.І. Пірен, Н.І. Поквель.

Завданням дослідження був аналіз основних напрямів спрямованості активності особистості студента, що відповідають трьом видам адаптації до зміненої ситуації. Наступним аспектом нашої роботи є виявлення етапів професійного самовизначення молоді. У процесі соціальної адаптації досягається відповідність між поведінкою і діяльністю, що схвалюється суспільством, та структурою особистості її інтересами, ціннісними орієнтаціями, спрямованістю. Адаптація має різну якість залежно від того, в якій системі вона розглядається. Це дає можливість визначити її з різних позицій: як процес пристосування організму до нового середовища, як рівновагу, що встановлюється між організмом та середовищем, як результат пристосуального процесу, як діалектичну взаємодію між організмом та середовищем.

У зв'язку з цим можна виділити наступні форми поведінки, що складається із чотирьох класів: 1) превентивна поведінкова адаптація; 2) стабілізаційна поведінкова адаптація; 3) соціально зумовлені форми поведінки; 4) психологічно зумовлені форми поведінки. В свою чергу, четвертий клас поділяється на дві групи чинників: 1) індивідуальні: перебудова мотивів діяльності; формування установки; формування пильності; зміна емоційних характеристик; зміна концептуальних моделей; 2) групові: формування ментальності; переорієнтація на лідера; групові й індивідуальні зміни ролевих очікувань [3]. Критерієм адаптації є спрямованість та рівень активності особистості. Частіше всього виділяються три основні напрями спрямованості активності, що відповідають трьом видам адаптації до зміненої ситуації: 1) вихід із ситуації, психологічний захист власного "Я"; 2) вплив на середовище з метою пристосування його параметрів до себе: від прямого (безпосереднього) впливу до пошуку обхідних шляхів; 3) зміна себе, своєї внутрішньої структури: від звикання, урівноваження із середовищем до уподібнення.

Вирішення проблеми збереження психічного здоров'я студентів потребує вивчення чинників, що впливають на процес адаптації молоді до емоційно-стресових умов навчання у ВНЗ. Говорячи про особливу специфічність стресових ситуацій, ми повинні виходити з концепції біопсихосоціальної єдності людини і зважати на дію трьох груп незалежних чинників, які визначають особливості динаміки психічного та соматичного стану молоді. Слід відмітити, що всі чинники взаємопов'язані між собою. Початок адаптації не співпадає з появою молоді людини в новій